

**KESENIAN BANTENGAN
ING TLATAH KABUPATEN KEDIRI LAN KABUPATEN MOJOKERTO**

Catharina Agnes Dina Sari

Jurusan S1 Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya
Catharinaagnes29@yahoo.co.id

Drs. Sukarman, M. Si

Dosen Jurusan S1 Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Jawa Timur nduweni kesenian tradhisional kang akeh lan ana fungsine gegayutan karo adicara adat sawijining desa, saengga katon pantes dilestarekake lan dijaga sarta dirembakake. Kaya dene ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto ana seni tradhisional bantengan. Seni bantengan yaiku sawijining seni pagelaran budaya tradhisi kang sesambungane karo unsur sendratari, olah kanuragan, tembang, lan syair/mantra. Seni bantengan ngandhut makna kang apik sarta bisa digunakake minangka tuladha tumrap tumindak lan solah bawane manungsa sajrone panguripan saben dinane. Saliyane kuwi, seni bantengan uga nduweni fungsi kang gedhe tumrap masyarakat panyengkuyunge, saengga seni bantengan iki bisa ngrembaka nganti ing tembe. Metodhe kang digunakake sajroning panliten, yaiku dheskriptif komparatif kang dianakake objek lan papan panggonan panliten. Ngumpulake dhata kang dibutuhake, kanthi nggunakake teknik, kayata: teknik observasi, teknik wawancara, teknik dhokumentasi saengga dhata kang dibutuhake bisa luwih cetha. Tatacara nganalisis dhata yaiku nggunakake analisis dheskriptif komparatif. Asil panliten kang bisa dikumpulake yaiku andharan saka underaning panliten lan seni bantengan iki sawijining sarana kanggo sesambungan antarane masyarakat karo dhanyang. Tatalaku pagelaran Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto kaperang dadi 4, yaiku: (1) pra-pambuka, (2) pambuka, (3) inti, lan (4) panutup. Wujud kang digunakake sajroning pagelaran seni bantengan bisa dideleng siji kesatuan unsur pola sajroning pagelaran kayata ubarampe (sesajen), gamelan pangiring, alat kang digunakake. Perangan kaya mangkono ana mempere karo seni bantengan ing adicara liyane kayata ing adicara kitanan, nikahan, lan liya-liyane. Makna simbolik sajroning seni bantengan dijlentrehake adhedhasar ubarampe. Makna kang kinandhut sajroning ubarampe (sesajen) yaiku pangarep-arep supaya dadi manungsa kang bisa ngolehi kautaman urip ing donya lan akherat lan adoh saka bebaya. Fungsi seni bantengan Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto diperang dadi loro, yaiku: fungsi manifes lan fungsi laten. Fungsi manifes kayata (1) minangka hiburan, (2) sarana pendhidhikan, (3) nglestarekake kabudayan Jawa, (4) nuwuhake rasa kerukunan antar sasama. Fungsi laten kayata: (1) anane wong judi, (2) tawuran, lan 3) ngombe.

Universitas Negeri Surabaya

Abstrak

Seni bantengan adalah salah satu seni pagelaran budaya tradisi yang menggabungkan unsur sendratari, olah kanuragan, lagu, dan syair/mantra. Seni bantengan mengandung makna yang baik serta dapat dipakai sebagai contoh terhadap tindakan dan sikap manusia dalam kehidupan sehari-hari. Selain itu, seni bantengan juga mempunyai fungsi yang besar terhadap masyarakat pendukungnya, sehingga seni bantengan ini bisa eksis atau terkenal sampai sekarang. Metode yang digunakan didalam penelitian yaitu deskriptif komparatif yang dilakukan di objek dan tempat penelitian. Mengumpulkan data yang dibutuhkan menggunakan beberapa teknik yaitu teknik observasi, teknik wawancara, teknik dokumentasi sehingga data yang dibutuhkan bisa jelas. Tatacara menganalisis data yaitu menggunakan analisis deskriptif komparatif. Hasil penelitian yang bisa disimpulkan yaitu penjelasan dari rumusan penelitian dan seni bantengan ini salah satu sarana untuk komunikasi antara masyarakat dengan roh leluhur. Tatalaku pagelatan di Kabupaten Mojokerto tersusun dari pra-pembukaan, pembukaan, inti, dan penutup. Alat yang digunakan di dalam pagelaran seni bantengan bisa dilihat dari satu kesatuan unsur pola seperti sesajen, iringan gamelan, dan alat yang digunakan. Bagian yang seperti itu

cocok dengan seni bantengan di acara lainnya seperti acara kitanan, pernikahan, dan lainnya. Makna simbolik seni bantengan dijelaskan berdasarkan sesajen. Makna yang terkandung didalam (sesajen) yaitu pengharapan agar menjadi manusia yang bisa memperoleh keutamaan hidup di dunia dan akhirat serta jauh dari bahaya. Fungsi seni bantengan Kabupaten Kediri dan Kabupaten Mojokerto dibagi menjadi 2, yaitu: fungsi manifes dan fungsi laten. Fungsi manifes seperti: (1) sebagai hiburan, (2) sarana pendidikan, (3) melestarikan kebudayaan Jawa, (4) menumbuhkan rasa kerukunan antar sesama. Fungsi laten seperti: (1) ada yang berjudi, (2) berkelahi antar sesama, dan (3) minum-minuman keras (mabuk).

Kata Kunci: filsafat Jawa, antropologi, semiotik, fungsi.

PURWAKA

Kabudayan utawa kultur yaiku sakabehe sistem gagasan, tumindak, lan asil karya manungsa sajrone uripe ing masarakat kang ndadekake duweke pribadi. Kabudayan utawa kultur yaiku sakabehe sistem gagasan, tumindak, lan asil karya manungsa sajrone uripe ing masarakat kang ndadekake duweke pribadi (Koentjaraningrat, 1985: 180). Pamawase Koentjaraningrat cundhuk karo pamawase Bakker (1990: 15), ngandharake kabudayan yaiku alam kudrate dhewe minangka duweke manungsa kuwi dhewe. Warga Indonesia kaperang saka maneka warna suku, saben suku nduweni kabudayane dhewe-dhewe. Saben suku nduweni kabudayan maneka warna, kang nduweni ciri khas. Ciri khas nuduhake anane kabudayan. Kabudayan ora bisa tuwuh tanpa masyarakat kang nyengkuyung anane kabudayane. Manungsa nduweni kabudayan kang sipate universal minangka makhluk sosial digunakake kanggo mangerteni lingkungan uga kanggo pedhoman lelakuning urip.

Koentjaraningrat (2003: 2) ngandharake, unsur budaya manungsa iku ngandhut pitung unsur sing kerep sinebut kabudayan, yaiku: 1) sistem religi, 2) sistem lan organisasi masyarakat, 3) sistem kawruh, 4) sistem basa, 5) kesenian, 6) sistem pangupajiwa, lan 7) sistem teknologi lan piranti sing ana gegayutane. Gegayutan karo idhe-idhe, gagasan, nilai-nilai norma lan aturan kabudayan masyarakat Indonesia diperang dadi telu jinis. (Sudikan, 2001: 4) ngandharake, ana kabudayan suku bangsa utawa dhaerah, kabudayan umum lokal, lan kabudayan nasional.

Kabudayan nduweni ciri-ciri kang ngandhut ilmu pengetahuan, kapracayan, moral, adat istiadat, lan kemampuan liyane. Ciri-ciri kabudayan

kanggo proses pangrembakane kabudayan, yakuwi: (1) kabudayan saka dewa, (2) kabudayan kang bebarengan, (3) kabudayan saka pasinaonan, (4) kabudayan kang asipat filosofis, lan (5) kabudayan kang asipat kebutuhane manungsa (Maran, 2000: 49-50). Budaya uga ana gegayutane karo kesenian Jawa amarga nduweni tujuan kanggo nguri-uri budaya Jawa. Kesenian yaiku kesenian kang dianggit dening masyarakat akeh kang ngandhut unsur kaendahan kang asile dadi duweke bareng-bareng sajrone jiwa manungsane kuwi dhewe ([http://carapedia.com/pengertian definisi kesenian menurut para ahli info491.html](http://carapedia.com/pengertian_definisi_kesenian_menurut_para_ahli_info491.html)). Mula, Koentjaraningrat (1990: 143-146), ngandharake yen masyarakat Jawa nduweni telung titikan, yaiku: (1) adat istiadat, (2) norma lan ukum, (3) pasrawungan kang apik.

Soekanto (sajroning Suwarni, 2001: 3), ngandharake golongan manungsa ana masyarakat tradhisional, masyarakat madya, lan masyarakat modern. Masyarakat Jawa uga nduweni falsafah urip saengga bisa nuwuhake pandhangan uripe wong Jawa. Koesbandrijo (2007:11-12), merang filsafat dadi rong modhel yaiku pamawas kang ngrembaka ing *kulon*, ngrembaka ing Eropa, filsafat kulon iki luwih mercayani anane dewa-dewa lan *wetan*, ngrembaka ing Tionghoa, filsafat wetan iki luwih mercayani antara manungsa lan alam urip kanthi sampurna. Unsur budaya kasebut ana gegayutane karo kabudayan kang menehi pamikiran njeru ngenani kedadeyan-kedadeyan utawa idhe kang ana sajrone masyarakat kasebut. Saryono (2011: 72-73) uga ngandharake, filsafat Jawa ora mung nerangake prakara sing bener, nanging uga nerangake prakara sing pener utawa leres. Masyarakat Jawa pracaya yen sajroning panguripan lan samubarang ing donya kuwi nduweni filosofi. Koentjaraningrat (1985:181),

kang ngandharake kagiyatane manungsa kuwi minangka bageyan saka kebudayaan kang nduweni tandha utawa simbol sajrone prakara kang ngandharake ngenani konsep tandha utawa simbol lan nggunakake teges sing luwih *sistematik*. Mula, manungsa dideleng saka segi budaya, tumindak nduweni maneka warna *variasi* ngenani budaya masyarakat. Masyarakat kang urip bebarengan ing sawijining dhaerah kanthi aturan lan cara tartamtu yaiku masyarakat Jawa (http://nota_guru_pelatih.blogspot.com/2012/04/konsep_masyarakat_keperluan_mengkaji.html?m=1). Kedadeyan kaya mangkono ana sesambungane karo antropologi. Koentjaraningrat (1980:180) ngandharake, antropologi yaiku ilmu kang nyinaoni ngenani manungsa umume kanthi nyinaoni maneka warna, wujud fisik masyarakat sarta kabudayan kang diasilake. manungsa sajrone masarakat lan mesthi nindakake interaksi karo masyarakat liyane mesthi mbutuhake sawijining piranti komunikasi supaya bisa padha mangerteni ngenani sawijining prastawa. Budaya Jawa asil saka pamikire manungsa kang nduweni tandha utawa simbol saben budayane.

Toety (2013: 7-9) ngandharake, filsafat kuwi kudu bisa migunani kanggo sawijining pamawas ngenani manungsa lan budayane. Pamawase Toety cundhuk karo pamawase Yusuf (2012:30) ngandharake, semiotik nyinaoni sawijining objek, kedadeyan, utawa sakabehe kabudayan minangka tandha. Simbol yaiku wujud kapisan saka kabudayan, amarga saben bab kang disawang lan dialami manungsa iku sanyatane diolah dadi simbol-simbol kang bisa dimangerteni dening manungsa. Teeuw (1988: 28), ngandharake kang jarwane, tembung semiotik dumadi saka basa Yunani yaiku kang nduweni makna tandha. Tandha utawa simbol luwih nengenake golek kasampurnane urip marang samubarang. Maran (2000: 29) uga menehi pamawase ngenani simbol kuwi arupa basa, gerak isyarat, swara kang nduweni teges. Kesenian minangka salah sawijine asil budaya masyarakat kang bisa dirasakake mata lan kupinge manungsa. Pepingine manungsa bisa ngasilake kaendahan kang sampurna. Endraswara (2006: 200-201) ngandharake, makna sing olehe saka informan warga sakupenge ngenani tumindak ritual sing diamati. Mula saka kuwi, sawijining kesenian uga nduweni fungsi tumrap pangrembakane jaman uga masyarakate. Merton (sajrone Kaplan, 2002:79) ngandharake, yen fungsi kabudayan iku ana loro, yaiku fungsi *manifes* lan

fungsi *laten*. Fungsi *manifes* (fungsi kang ketara) yaiku *konsekuensi* obyektif kang menehi sumbangan marang *adaptasi* kang dikepengini lan disadhari dening *partisipasi*. Fungsi *laten* (fungsi kang ora ketara/*terselubung*) yaiku *konsekuensi* obyektif saka sawijining ihwal budaya kang ora dikarepake lan ora disadhari dening masyarakat. Saliyane fungsi loro iku, ana uga kang diarani *disfungsi* (fungsi negatif) yaiku kuwalikane *adaptasi* marang sistem tartamtu, dene fungsi (fungsi positif) yaiku menehi sumbangan becik marang *adaptasi* sistem tartamtu.

Salah sawijine wujud budaya kang isih urip lan lestari ing masyarakat, yaiku seni bantengan. Mula, Jawa Timur nduweni kesenian tradhisional kang akeh lan ana fungsine gegayutan karo adicara adat sawijining desa, saengga katon pantes dilestarekake lan dijaga sarta dirembakake. Kaya dene ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto ana seni tradhisional bantengan. Seni bantengan yaiku sawijining seni pagelaran budaya tradhisi kang sesambungane karo unsur sendratari, olah kanuragan, tembang, lan syair/mantra. Seni bantengan ngandhut makna kang apik sarta bisa digunakake minangka tuladha tumrap tumindak lan solah bawane manungsa sajrone panguripan saben dinane. Saliyane kuwi, seni bantengan uga nduweni fungsi kang gedhe tumrap masyarakat panyengkuyunge, saengga seni bantengan kuwi bisa ngrembaka nganti ing tembe. Pagelaran kang narek kawigaten ing ngendi para paraga bantengan kesurupan dhanyange banteng (dhanyangan). Seni tradhisional bantengan Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto iki asal saka pencak silat utawa olah kanuragan. Panliten kasebut mangsuli underaning panliten ngenani mula buka madege (sejarahe), wujud kang ngrenggani kayata ubarampe sarta makna simbolike lan piranti kang digunakake sajroning pagelaran, tatarakite, lan fungsi kang kakandhut sajroning nglestarekake seni bantengan.

Arikunto (2010:310-311), ngandharake yen panliten dheskriptif komparatif yaiku panliten kang bisa nemokake pepadane lan pambedane ngenani samubarang, pawongan, kedadeyan, idhe-idhe tumrap wong kanggo sawijining panliten. Panliten seni bantengan nggunakake metodhe dheskriptif komparatif kang slaras karo underaning panliten. Asiling panliten kasebut menehi dudutan yen bantengan minangka kesenian tradhisional kang sipate budaya, gegambarane masyarakat Jawa kang

digambarake banteng tumrap penjajah kang kagambar sajrone wujud macanan. Seni bantengan uga ngandhut makna-makna yen kesenian kuwi asipat *komunal*, tegese nglibatake wong akeh sajrone pagelaran. Kabudayan kang kedadeyan kasebut wujud saka tumindake masyarakat kang nglakoni kanggo urip kang guyub rukun, kulawargan, gugur gunung, lan urip manut paweh ing pandum.

Objek seni bantengan mligine ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Kabupaten Kediri kang isih kenthel banget ngugemi budaya Jawa Tengahan kang diwarisake dening leluhur lan warisan budaya lokal kabandhingake karo Kabupaten Mojokerto kang tansah ana campuran saka budaya Jawa Pesisiran. Katrangan-katrangan kang ditampa Lofland (sajrone Moleong, 2011:157) ngandharake, sumber dhata kaperang dadi loro, yaiku dhata primer lan dhata sekunder. Sumber dhata *primer* yaiku sumber dhata kang mligi kang ana sajroning panliten iku dhewe. Sumber dhata *sekunder* yaiku sumber dhata tambahan. Sudikan (2001:86), ngandharake anggane nemtokake sapa kang kudu dadi *informan* kunci kudu ngliwati *pertimbangan* ing antarane: (1) wong kasebut nduweni pengalaman pribadhi sing ana gegayutane karo babagan sing bakal diteliti, (2) unsur informan kasebut wis tuwa, (3) informan sehat jasmani lan rohani, (4) informan kasebut nduweni sipat netral, (5) informan uga tokoh masyarakat, (6) informan kasebut nduweni pengetahuan kang jembar ngenani babagan kang diteliti. Sumber primer utawa informan pokok kayata Bapa Nurilhuda lan Mbah Kotim minangka pandhega kang ngerti seni bantengan Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Informan tambahan yaiku informan kang mung njangkepi saka informan baku. Informan tambahan kang ana ing panliten iku yaiku Bapa Da'i, Bapa Iwan Puranto, Bapa Nur Hadiono, lan Bapa Buari. Dheweke kuwi minangka masyarakat kang nduweni pamawas ngenani makna kang kinandhut sajrone seni bantengan ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Dhata kang digunakake sajroning panliten nganggo dhata lesan. Lofland (sajrone Moleong, 2011:157), ngandharake, dhata lesan kasebut arupa asil wawancara saha informan ngenani seni bantengan. Dene, arupa barang diasilake saka ubarampe, piranti-piranti, tatalakuning sajroning seni bantengan arupa gambar foto, lan rekaman nalika pagelaran diwiwiti nganti pungkasan.

Tatacara ngumpulake dhata nggunakake teknik observasi, teknik wawancara, lan teknik dhokumentasi. Moleong (2011:175), ngandharake observasi yaiku pengamatan kanthi sistematis tumrap gejala-gejala kang diteliti teknik observasi ing kene panliti ngamati kanthi langsung lan nyinaoni papan panliten. Observasi iki nggoleki dhata bab mula bukane, wujud kang ngrenggani sarta makna simbolike, tatarakit sarta fungsi seni bantengan ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Moleong (2011:175), ngandharake observasi yaiku pengamatan kanthi sistematis tumrap gejala-gejala kang diteliti teknik observasi ing kene panliti ngamati kanthi langsung lan nyinaoni papan panliten. Lembar observasi kang digunakake panliti kanthi migunakake piranti tulis (buku cathetan lan pulpen), kamera kanggo njupuk gambar sajroning pagelaran seni bantengan. Langkah-langkah kang ditindakake sajrone observasi iki, yaiku: (1) Panliti nekani omah sesepuh minangka papan ngumpul para pandherek bantengan, (2) Panliti bebarengan karo pandherek bantengan mara ing dhaerah kang arep digawe pagelaran banjur digawa menyang pundhen, (3) Panliti deleng lan ngamati langsung tata laku sajrone pagelaran, (4) Panliti njupuk dhokumentasi utawa gambar (foto) ngenani ubarampe kang digunakake saka wiwit nganti pungkasan, lan (5) Panliti nyathet bab-bab kang mirunggan sajroning seni bantengan.

Teknik wawancara miturut Koentjaraningrat (sajrone Sudikan, 2001: 90), yaiku: (1) wawancara tinarbuka, (2) wawancara ora tinarbuka (tertutup) iki yen ditiliki saka wujud pitakone. Instrumen sajroning nindakake wawancara iki yaiku kayata handphone, kamera digital, pulpen, lan buku cathetan lapangan. Sajroning wawancara, panliti nggunakake wawancara tinarbuka utawa semi terstruktur. Wawanacara saka informan kasebut dikarepake bisa ngasilake dhata kang jangkep lan akurat. Bab-bab wawancara kang kudu dilakoni karo panliti ing panliten ngenani seni bantengan iki, yaiku: (1) Panliti nyusun dhaptar pitakonan kang arep ditakokake marang informan, (2) Panliti nekani omahe *informan* kanggo nemtokake papan lan dina apa kanggo wawancara, (3) Panliti meruhi papan lan dina kang disarujuki banjur panliti nindakake wawancara kanthi menehi pitakonan kang mirunggan bab seni bantengan kang wis disusun sinambi nggunakake alat rekaman gawe *informan*, lan (4) Panliti nyathet wangsulane *informan* kang gegayutan karo seni bantengan.

Teknik dhokumentasi Dhokumentasi iki ngumpulake dhata kanthi cara njupuk gambar utawa foto supaya panliti kabukti pancen terjun langsung menyang lapangan. Bab-bab dhokumentasi ing panliten ngenani seni bantengan kanthi cara kaya ing ngisor iki: (1) Panliti nekani papan panggonan dianakake pagelaran sadurunge pagelaran bantengan diwiwiti lan (2) Panliti ndeleng langsung pagelaran saka wiwitan kanthi pungkasan sinambi njupuk foto, film, gambar sajroning pagelarane. Instrumen sajroning nindakake dhokumentasi iki yaiku kayata *kamera* utawa *handphone* kanggo golek dhata. Dhokumentasi saka asiling pagelaran kasebut dikarepake bisa ngasilake dhata kang jangkep lan akurat. Dhokumentasi iki ora bisa diarani angel karo tatacara kang digunakake sajrone panliten amarga dhokumentasi mung golek dhata ngenani bab-bab kang arupa cathetan, transkrip, buku, majalah, surat kabar, lan sapanunggalaning (Arikunto, 2006: 231).

Analisis dhata iki panliti nggunakake analisis dheskriptif komparatif kanthi sistematis ngumpulake dhata saka wiwitan nganti pungkasan. Sugiyono (2008: 244), ngandharake yen dhata-dhata kang wis dikumpulake iki diurutake luwih dhisik ing pola, kategori, unit-unite, uraian banjur disinaoni lan nggawe dudutan saengga gampang anggane dimangerteni dening panliti uga wong liya. Ing panliten komparatif iki dhata-dhata kang wis dikumpulake bisa awujud gambar utawa foto lan ukara nanging dudu angka (Affifuddin, 2009: 85). Saka dhata-dhata kang wis dikumpulake iki mau bisa ditemtokake lan dirumusake hipotesa kerja. Katrangan kasebut anggane ngolah dhata saka wiwitan nganti pungkasan dilakoni kanthi cara, yaiku: (1) Transkrip dhata, ngolah dhata lisan menyang data tulis saka asile wawancara, (2) Verifikasi dhata, yaiku dhata kang ana sajrone panliten ditranskrip banjur dipilih kang slaras lan cocog karo apa kang dadi sasaran panliten, lan (3) Identifikasi lan Kodifikasi dhata, yaiku perangan dhata kang wis dikumpulake banjur digolongake adhedhasar prakara kang arep diteliti.

Langkah-langkah sajroning nggawe laporan asil panliten, yaiku: (1) Panliti ngumpulake dhata panliten, (2) Panliti nemtokake teori-teori kang mirunggan lan sumber dhata kanggo analisis dhata panliten, (3) Panliti nggolongake dhata panliten miturut adhedhasar prakarane, (4) Panliti nggawe laporan analisis dhata kang wis digolongake kanthi

nggoleki makna-makna simbolik sajroning seni bantengan, (5) Panliti nggawe dudutan ngenani asil analisis dhata kang wis dianalisis. Saka panliten iki, bisa dimangerteni yen bab-bab iki nduweni makna simbolik saengga padha karo kanyatan utawa fenomena ing masyarakat kang mujudake sasaran saka panliten.

ANDHARAN

Pangaribawane masyarakat tumrap seni bantengan kuwi nyengkuyung banget anane pagelaran kasebut amarga saka pagelaran kasebut bisa ngurangi wong kang nganggur senajan mung dadi paragane bantengan. Pagelaran seni bantengan tumrap agama utawa kapracayan bisa luwih apik maneh amarga bantengan iki ngandhut nilai-nilai agama sajroning lelagonane.

Seni bantengan lair ana ing tlatah Claket, Mojokerto. Kesenian kuwi mau didadekake dening sawijining pendhekar silat kang nemokake bathang banteng ing sawijining alas. Endhase banteng dianggo piranti ing seni bantengan. Seni bantengan tansaya suwe tansaya ngrembaka. Malah seni bantengan ana ing Claket Mojokerto mau sumebar ing tlatah liyane, umpamane ing tlatah Batu Malang, saka Batu Malang sumrambah tekan Kandangan Kediri, lan wusanane teka Jombang. Menawa katitik saka tlatah-tlatah mau umume dumunung ing pinggire alas lan tlatah pegunungan uga dilewati kali. Mula saka kuwi, umume seni bantengan ngrembaka ing tlatah kang cedhak karo alas, kali, lan gunung. Miturut para paraga bantengan, kesenian mau mula bukane diparagani dening para pendhekar pencak silat. Pencak luwih nuduhake unsur seni lan nilai kaendahan saben solah bawane, yen silat kuwi inti pasinaonan ilmu bela diri sajrone memungsuhan. Mula, wiwitane kesenian mau ditindakake kanggo olah kanuragan saperlu njaga diri pribadi saka mungsuh lan uga kanggo ngumpulake pemudha-pemudha desa supaya luwih narik kawigaten kanggo urip bebrayan ing masyarakat. Seni owahing bantengan kasebut digambarake kanthi wujud banteng mungsuhan karo singa. Kanthi owahing jaman, singa kasebut diganti dadi macan amarga kewan singa wis angel banget ditemokake ing Jawa.

Laras karo pangrembakane jaman saiki seni bantengan madeg dadi kesenian kang murni digunakake kanggo sarana hiburan ing sadhengah keperluan umpamane nikahan, ruwat desa, lan sapiturute. makna simbolik kang kakandhut sajroning seni bantengan yaiku nilai-nilai utawa rasa persatuan lan kasatuan supaya bisa dadi tontonan, tuntunan, lan tatanan urip. Para paraga bantengan pracaya yen pagelarane bisa narek kawigaten kuwi anane atraksi kesurupan dhanyangan. Kedadeyan kaya mangkono kasebut ora aneh amarga yen ora ana paraga sing kesurupan dhanyang mesthi ora bisa njiwani kanthi apik kaya sipate kewan banteng. Para paraga bantengan pracaya kesurupan dhanyangan bakal kasil lan bisa menèhi hiburan marang penontone. Seni bantengan diperagakake rong paraga kang nduweni tugas minangka sikil ngarep uga nggawa endhase bantengan lan ngontrol sakabehane tari bantengan sarta sikil mburi kang nduweni tugas minangka buntute bantengan. Kedadeyan rumasuke dhanyang iki diwangi para bapa kang nggunakake klambi sarwa ireng kanthi sinebutan *irengan* utawa *abangan*. Mula, seni bantengan ana amarga kebiasaan sawijining klompok lan lair saka budaya desa. Pungkasan, bantengan saiki dadi cabang seni tradhisional kang nduweni pangaribawa tumrap masyarakat ing Jawa Timur.

Wujud kang ngrenggani sajroning seni bantengan kayata: ubarampe sarta makna simbolik lan piranti kang digunakake sarta makna simbolike. Wujud kang ngrenggani sepisan kayata: (1) ubarampe lan makna simbolike lan (2) piranti kang digunakake sajroning pagelaran seni bantengan. Sesajen kang disediakake kuwi ora ana sesambungane karo dhanyang. Panggonane sesajen kuwi didadekake siji supaya gampang anggone menèhake marang paraga sing kesurupan dhanyang. Ubarampe seni bantengan ing Kabupaten Kediri kaperang dadi limang jinis, yaiku: 1) cok bakal, 2) kembang telon, 3) menyan, 4) minyak japaron, lan 5) pitik urip.

Cok bakal kadadeyan saka rong tembung yaiku cok lan bakal. Cok tegese samubarang utawa sarana kanggo sesajen, bakal tegese alam (http://daniswara/cok_bakal/2012.html). Dadi, cok bakal yaiku sarana kang sesambungane karo alam. Cok bakal nduweni fungsi kanggo sarat ritual pagelaran bantengan supaya lancar ora ana alangan saka wiwit nganti rampunge. Cok bakal sajrone

seni bantengan kuwi ana endhog pitik Jawa, rokok, godhong suruh, klapa, lan gedhang raja. Peprincen sajrone ritual pagelaran kayata endhog pitik Jawa, rokok sing digawe kuwi rokok klobot, godhong suruh kang cacahé ana saruwas amarga kuwi dadi paugerane manungsa sing tansah ngati-ati, klapa sing wis tuwa nanging wis dionceki sabute cacahé siji, lan gedhang raja selirang. endhog pitik Jawa kang ana rong warna yakuwi putih lan kuning. Putih nggambarake manungsa nalika lair kang isih durung ana luput nanging yen wis gedhe akeh lupute. Mula saka kuwi, manungsa saya tuwa saya akeh nglakoni kaluputan. Kaya mangkono ana sesambungane karo makna simbolik sajrone rokok lan godhong suruh kang nggambarake pasrawungane manungsa kang tansah kudu ngati-ati yen nglakoni tumindak amarga manungsa kuwi bakal tuwa lan mati. Dadi, sakabehane wis ana sing ngatur miturut kersane yakuwi Gusti Kang Maha Kuwasa. Tujuwane manungsa kuwi mung kepengin antuk katentreman ing donya lan akherat supaya adoh saka luput. Mula, cok bakal dipracaya bisa nekakake dhanyang sajrone pagelaran Bantengan supaya narik kawigatene penonton.

Ubarampe kang keloro, kembang telon kang ateges telung warna mau amarga bisa diarani bandha, ilmu lan dhuwur drajate. kembang telon mujudake sesajen kang menèhi tandha kasampurnan urip ing donya kang ana sesambungane karo tindak tanduke manungsa. (<http://kembangtelon/daniswara2012.htm>). Kembang mawar iki nggambarake manungsa kang nduweni sipat kang gampang gogrog tekate marang bandha, ilmu, lan drajat. Manungsa kang nduweni sipat kaya mangkono kuwi gampang kapilut. Gusti ngripta sakabehe mau, amarga nduweni kekarepan supaya manungsa bisa eling yen sakabehe kuwi ora bisa digawa mati. Manungsa sing isih bayi wae bisa mati apa manèh sing wis tuwa. Manungsa prelu mangun rasa paseduluran kang raket supaya ora kapilut kawujudake kembang kanthil kang nduweni sipat kumanthil-kanthil kaya rasane paseduluran. Mula saka kuwi, manungsa kudu nduweni sipat ikhlas utawa pasrah (lila legawa) supaya paseduluran kang kawangun ora gogrog lan pandongane bisa diijabahi marang Gusti kang kawujudake minangka kembang kenanga kang bisa nggawa ganda arum kanggo sasamane.

Ubarampae ketelu, menyan yaiku sajen kang digunakake sajroning seni bantengan awujud areng

kang diwenehi kemenyan. Menyan diperang dadi loro yakuwi menyan madu lan menyan wangi (<http://kemenyan.AufridaWismiWarastri.co.nr/>). Menyan wangi sajroning pagelaran bantengan mau digunakake kanthi cara dibong ing anglo kang mawa areng dening para Bapa kanthi ngucapake japa mantra sangisore topeng kayata Bantengan, Kethekan, Macanan lan liya-liyane seaengga topeng sing digawe sajrone pagelaran bantengan nduweni sifat magis. menyan dipracaya karo masyarakat ana sesambungan manungsa marang Gusti. Keluk kang diasilake kuwi dipracaya katujokake marang Gusti kanthi tujuwan ngarepake pagelaran seni bantengan bisa lumaku kanthi lancar. Sarana utawa piranti kang ana sesambungan manungsa marang Gusti uga mujudake dalan kanggo nyedhiyakake alam kasunyatan lan alam ghoib supaya manungsa tetep eling marang kakuwasaane Gusti Kang Akarya Jagad.

Ubarampe kepat, minyak japoran yaiku minyak wangi kang bisa narik kawigatene dhanyang nalika pagelaran supaya katon magis. (http://minyak_japoran/arti_dan_fungsi_minyak_japoran.html). Sarat kanggo sesambungan (*mediasi*) karo dhanyang ing pundhen desa. Minyak japoran biyasane uga kanggo marekake paraga nalika kesurupan dhanyang kanthi cara ngeseri ing sawijining topeng kang digunakake sajrone pagelaran. Gandha arum kang diasilake kuwi dipracaya menepi sesembahan marang Gusti kanthi tujuwan ngarepake pagelaran seni bantengan bisa lumaku kanthi lancar. Mula, minyak japoran nduweni makna simbolik minangka piranti sesembahan marang Gusti.

Ubarampe kelima, pitik urip utawa sesajen urip minangka salah sawijining kewan sing isih urip (http://Tiknan_Tasmaun.com/pengertian_pitik_Jawa.html). Sesajen urip kanggo sarat utawa *mediasi* karo dhanyang. Pitik sing digawe sajroning pagelaran iki pitik jago. sesajen urip kanggo sarat utawa *mediasi* karo dhanyang. pitik Jawa kuwi ana gegayutane karo tumindake manungsa kang nduweni sipat gagah lan prakosa. Gagah prakosa diwujudake kanthi tumindake manungsa kang ora gampang kapilut, teges, lan wani nanggung alangan yen wis nglakoni tumindake. Mula, makna saka pitik Jawa nggambarake wong Jawa kang ora bisa kapilut marang godha.

Ubarampe (sesajen) seni bantengan Kabupaten Mojokerto kaperang dadi enem jinis, kayata: 1) bubur jenang sengkala, 2) kembang setaman, 3) kembang telon, 4) cok bakal, 5) menyan, lan 5) pitik kemanggang. Ubarampe Mojokerto kang sepisan yaiku jenang sengkala yaiku jenang kang dicampur gula abang kanthi sasendhok diwenehi beras ketan banjur digodhog sinambi diudheg nganti nyampur dadi siji diwadhai takir (<http://nugroho/makna-dari-simbol-jenang-abang.html>). Jenang minangka salah sawijining ubarampe kang digunakake sajrone kesenian tradhisional. Sengkala minangka bebaya utawa alangan. Jenang sengkala sajrone seni bantengan kuwi ana telung jinis wujud, yaiku putih, abang, lan abang ditumpangi putih sasendhok. Jenang sengkala mujudake pondhasine wong Jawa amrih antuk keslametan ing donya lan akherat. Pondhasi kang paling dhasar kanggo ngelakoni sakabehe tumindak kanthi nganti-ati. Werna abang lan putih kang kakandhut sajrone jenang sengkala ditegesi minangka kekarepan awujud donga 'pasrah jiwa lan raga' marang Gusti kanthi nyuwun keslametan adoh saka amarga pracaya yen asale manungsa ora nduweni daya kekuwatan apa-apa.

Ubarampe keloro ana kembang setaman lan kembang telon. Kembang telon minangka sesajen kanggo sarat utawa sesambungan karo dhanyang pundhen desa supaya antuk lancar. Kembang setaman jinise ana lima, kayata: mawar abang, mlati, kanthil, mawar putih, lan kenanga (http://kembang_setaman/makna_kembang_setaman/danishwara/2012.htm). Kembang mawar kaperang dadi rong jinis, yaiku: (1) mawar putih, nduweni makna simbolik minangka manungsa kang isih suci. Mawar putih nuduhake manungsa kang durung ana wujud lan (2) mawar abang, nduweni makna simbolik laire manungsa ing donya, yaiku “*lambang dumadine jalma menungsa*” ateges nuduhake asale jiwane manungsa. Kembang mlati minangka salah sawijining kembang kang mujudake tumindak sing tulus saka ati kang paling njero. Mula, kembang *mlathi*, nduweni makna simbolik sipate manungsa kang ngelakoni sakabehe kabecikan kudu cundhuk karo ati utawa sembah kalbu, aja mung ngelakoni kanthi owah-owahane raga utawa sapenake dhewe. Kenanga nduweni makna simbolik supaya tansah eling marang Gusti Kang Akarya Jagad. Kembang kanthil saka ukara “*Tansah Kumanthil-kanthil*”, kang nduweni makna simbolik ngabdi marang Gusti nganti nemahi mati. Kembang setaman kuwi wujud kautaman uripe

manungsa. Manungsa kang nduweni drajat, pangkat, ilmu, lan bandha nalika urip. kembang telon mujudake sesajen kang menehi tandha kasampurnan urip ing donya kang ana sesambungane karo tumindake manungsa. (<http://kembangtelon/daniswara2013.htm>). Kembang telon kang kapisan jinise yakuwi kembang mawar nggambarake manungsa kang nduweni sipat kang meriyah amarga wernane abang. Manungsa kang nduweni sipat kaya mangkono kuwi gampang kapitut marang samubarang kang bisa dadekake dheweke lali marang Gusti. Manungsa kudu diwenahi ilmu supaya ora lali marang Gustine kanthi cara donga supaya ilmu sing disinaoni bisa kasirep apik. diwujudake kanthi gegambarane makna saka kembang kanthil kang tansah kumanthil-kanthil ilmune. Mula, kembang telon kuwi nduweni kekarepan supaya nggayuh telung kasampurnan lan kamulyane urip.

Ubarampe Mojokerto ketelu, Cok bakal yaiku salah sawijining ubarampe kanggo ngormati dhanyang. Cok bakal kudu ana sajroning ritual pagelaran (<http://baltyra.com/cok-bakal-sebuah-kesederhanaan-penuh-makna.htm>). Isine cok bakal sajrone seni bantengan Kabupaten Mojokerto kayata gedhang raja, endhog, godhong suruh, rokok, lan klapa. Cok bakal nduweni nilai magis kang ana ing tlatah tartamtu kanggo keperluan ghaib. cok bakal kaya sing kepisan yakuwi endhog pitik Jawa nggambarake manungsa nalika lair kang isih durung ana luput utawa nemahi urip sing anyar. Panguripan sing anyar nggambarake sipat lan tumindake manungsa kang kakandhut sajroning godhong suruh. Godhong suruh sing wit-witane iyup lan ijo mertandhani yen manungsa sing lagi lair durung ngerti samubarang kang ala. Manungsa kudu pinter srawung marang wong liya kanthi ngraketake rasa paseduluran kang diwujudake rokok klobot. Rokok klobot iki nuduhake nilai sosial kang dhuwur tumrap pasrawungane manungsa nalika jaman mbiyen nganti saiki. Nalika manungsa wis diwasa, luwih-luwih wong lanang kudu nduweni dedeg piadeg sing apik yen dadi pamimpin negara lan kulawargane. Saben isi sajroning cok bakal minangka nduweni makna simbolik nolak balak yaiku nolak sakabehe gangguan sing kedadeyan satengahe pagelaran dianakake.

Ubarampe kang kepat padha karo ubarampe Kabupaten Kediri, menyan diperang dadi loro, yakuwi: menyan madu lan menyan wangi

(http://baltyra/menyan_sebuah_kesederhanaan_penuh_makna.html). Menyan uga dalan kanggo mujudake panjalukane manungsa kanthi cara sregep donga supaya bisa kasembadan. Menyan kang digunakake sajroning pagelaran bantengan yaiku jinis menyan wangi dudu menyan madu amarga menyan wangi kuwi bisa narek kawigatene dhanyang.

Ubarampe sing kelima, pitik kemanggang yaiku salah sawijining kewan utawa sesajen kang isih urip sing arep diwasa. Pitik kang digunakake yaiku pitik jago cacahé siji. Pitik kemanggang dipracaya nduweni daya pangaribawa kang gagah prakosa mujudake paraga bantengan. Sesajen urip sajrone pagelaran bantengan nuduhake sipate manungsa kang gagah prakosa. Sipat gagah prakosa manungsa nuduhake sipat kang teges nglakoni tumindak kang asipat apik.

Wujud kang ngrenggani kang keloro yakuwi piranti kang digunakake sajrone pagelaran seni bantengan ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Piranti-piranti kayata topeng (macanan, kethekan, bantengan), paraga (atribut paraga), gamelan pangiring (jidor, kendang, gong, pangrawit, kenthongan, angklung, lan sindhen), tali pangendhalen, lan keluhan. Piranti kang kepisan, Topeng sing digunakake sajrone pagelaran bantengan umume nuduhake patang endhas bantengan, loro macanan, loro kethekan. Seni bantengan saka loro kabupaten iki mung dibedakake saka topeng tambahan yakuwi naga-nagaan. Bantengan cacahé ana 4 kuwi wujud gegambarane bangsa Indonesia kang gagah prakosa nglawan bangsa Walanda ana sungu bantengan, endhase, gongseng, klontong lan kain ireng. Topeng banteng mujudake pangendhalen dhirine manungsa tumrap samubarang kang sipate ala ing donya kang ana sajroning kapribadene manungsa. Mula, bantengan kuwi kudu nduweni sipat kang gagah prakosa kanggo nglawan Bangsa Walanda. Macanan cacahé ana 2, Topeng macanan sajrone pagelaran minangka gegambarane Bangsa Walanda. Topeng macanan sajrone pagelaran ana rong warna, yakuwi warna kuning karo putih. macanan nduweni sipat ala tumrap bangsa Indonesia. Dadi, makna simbolik kang kakandhut sajrone macanan yakuwi njajah kakuasaan utawa wujud gegambarane manungsa kang ora bisa ngendhalekake dhirine nalika tumindak. Kethekan cacahé ana 2, wujud gegambarane paraga sing seneng ngedu antara banteng karo macan.

Kethekan iki sipate ala amarga dheweke kepengin yen bantengan gelut karo macanan. Dadi, makna simbolik kang kakandhut sajroning kethekan yakuwi wewujudane manungsa kang ora bisa njaga tumindak lan sipat tumrap liyane.

Wujud kang ngrenggani sajroning pagelaran seni bantengan yakuwi paraga. Paraga kang nyengkuyung yaiku pendhekar pangendhalen endhase bantengan cacahé wolu, sesepuh utawa Bapa cacahé enem, lan pamong cacahé papat. Pendhekar pangendhalen endhase bantengan cacahé wolu, wujud pangendhalen dhiri tumrap angkara saka unsur njaba sing bisa narek kawigaten. Makna simbolike pendhekar pangendhalen endhase bantengan iki minangka among praja yakuwi tata ukum kang ana aturane. Tegese, ora oleh sapenake dhewe nanging kudu bisa nylarasake dhiri. Sesepuh utawa Bapa cacahé enem kang ngandhut makna simbolik, gegambarane pamimpin utawa panguwasa kang nduweni fungsi menehi pamawas sakabehe samubarang panguripan kang becik kanthi spiritual lan sosial (masyarakat sakupenge). Sesepuh utawa Bapa iki uga nduweni tugas kanggo menehi japa mantra lan donga kanggo paraga topeng sing kesurupan dhanyang. Pamong cacahé ana papat kang ngandhut makna simbolik, gegambarane saka pamarentahan kang nduweni kuwajiban kanggo ngendhalekake sakabehe tata kemasyarakatan (sipate sosial). Telung paraga kuwi nduweni tugas penting kanggo nylarasake pagelaran supaya katon tentrem.

Wujud kang ngrenggani ketelu yakuwi atribut paraga. Atribut paraga sajroné pagelaran bantengan, kayata: kaos ireng (irengan) utawa abang (abangan), clana kombor ireng, lan cemeti. Kaos ireng nduweni makna simbolik minangka werna magis lan spiritual. Kaos abang uga nduweni makna simbolik minangka hawa nepsune manungsa kang kudu diati-ati. Tali pangendhalen iki nduweni fungsi kanggo narik endhase banteng sapolah tingkahe. Saliyane kuwi, tali pangendhalen uga nduweni teges ngendhalekake hawa nepsu nalika nesu. Cemeti iki digunakake supaya bisa nekakake dhanyang-dhanyang banteng, nduweni makna simboli minangka wujud njaluk idin yen nganakake pagelaran seni bantengan. Nalika pagelaran lumaku paraga ora nggunakake alas sikil utawa sendhal minangka jiwa lan ragane manungsa kudu bisa dadi siji karo alam.

Wujud kang ngrenggani kepat yakuwi atribut gamelan pangiring. Gamelan pangiring ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto kang paling pokok digunakake sajroné bantengan yaiku jidor, slompret, gong, kenong, lan kendhang. Uga ana piranti kanggo tambahan lan variasi yaiku pengrawit. tatacara ngawiti lan mungkasi pagelaran iki gamelan pangiring dilakokake karo manungsa kang sinebut pengrawit. Mula, kang kapisan tabuhan jidor kuwi mertandhani yen bantengane diwiwiti. Jidor, slompret, kenong, lan kendhang kudu ditabuh nganti pungkasané gebyak ora oleh mandheg kanthi nggunakake gepukan sing padha. Sindhen nduweni tugas nembangake lelagon sajroné pagelaran bantengan. Lagon kang khas ditembangake karo sindhen sajroné pagelaran bantengan yakuwi sholawatan saliyane kuwi ana dhangdhut, lan sapiturute.

Wujud kang ngrenggani kelima yakuwi keluhan. Keluhan yaiku sawijining piranti kayata tali sing digawe kanggo narik endhase banteng. Biyasane tali sing digawe kuwi tali tampar sajroning nganakake pagelaran supaya tetep ana aturane. Pagelaran mesthi katon rame lan endah saengga bisa narik kawigatane masyarakat.

Tatarakit seni bantengan Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto ora mbutuhake panggonan sing gumathok amarga pagelarané bantengan bisa kanthi cara arak-arakan. Seni bantengan nduweni tatarakit ritual supaya pagelaran bantengan lancar ora ana alangan. Pagelaran seni bantengan ora nggunakake sawijining lapangan tartamtu. Seni bantengan bisa dianakake kanthi arak-arakan, mubengi desa utawa lapangan kang jembar minangka syarat ritual pagelaran. Uturan kapisan yaiku ritual sadurunge pagelaran, banjur inti pagelaran, lan pungkasané.

Tatarakit ing Kabupaten Kediri yakuwi: (1) Pra-Pambuka: para bapa lan sesepuh wajib ngelakoni siyam, ngelakoni suguh/ritual ing pundhen desa, banjur para paraga ngumpul dadi siji donga bareng supaya pagelarané lancar, (2) Pambuka: para Bapa utawa Sesepuh ngumpul dadi siji macakake japa mantra kanggo topeng banjur topeng kasebut diseri minyak japaron supaya gampangake dhanyang rumasuk ragane paraga, (3) Inti: para paraga nganakake atraksi pencak silat utawa olah kanuragan, atraksi topeng bantengan sruduk-srudukan, atraksi macanan gelut karo bantengan, atraksi kethekan kang nambahai

swasana pagelaran dadi rame. Sakabehane paraga dileboni dhanyang jejogedan sinambi diwenahi sajen sarta ditabuhi gamelan karo pengrawite, lan (4) Panutup: para sesepuh utawa Bapa marasake sakabehe paraga sing dileboni dhanyang kanthi macakake japa mantra. Kedadeyan kaya mangkono mertandhani yen pagelaran seni bantengan wis rampung.

Tatarakit ing Kabupaten Mojokerto yakuwi: (1) Pra-Pambuka: para bapa lan sesepuh wajib ngelakoni siyam, ngelakoni suguh/ritual ing pundhen desa, para paraga ngumpul dadi siji donga bareng supaya pagelarane lancar, (2) Pambuka: para paraga nganakake atraksi pencak silat utawa olah kanuragan, atraksi sing kelo, bambu gila, atraksi sing ketelu, debus (ngiris, nyigar salah siji bageyan awak), lan (3) Inti: para Sesepuh utawa Bapa ngetokake atraksi *buron alas* sakabehe atraksi topeng bantengan, macanan, kethekan, lan naga-nagaan metu sajrone pagelaran, dhanyang rumasuk ragane paraga kanthi cara jejogedan sinambi diwenahi sajen ditabuhi sarta gamelan karo pengrawite, (4) Panutup: para sesepuh utawa Bapa marasake sakabehe paraga sing dileboni dhanyang kanthi macakake japa mantra. Kedadeyan kaya mangkono mertandhani yen pagelaran seni bantengan wis rampung.

Seni bantengan ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto minangka kesenian tradhisional kang wis dadi hiburan kanggo masyarakat. Seni bantengan kalebu kesenian tradhisional kang ora bisa dipisahake karo masyarakat. Kesenian iki nduweni fungsi tartamtu kanggo kahanan urip ing bebrayan kang wis paring panyengkuyung. sejatine seni bantengan nduweni fungsi tumrap masyarakat Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Merton (sajrone Kaplan lan Manners, 2007:279), nyebutake minangka *manifes* yaiku fungsi kang nduweni konsekuensi objektif kang menehi sumbangan anggone adaptasi kang disadhari dening masyarakat sistem kasebut. Fungsi *laten* (fungsi kang ora ketara) yaiku *konsekuensi* obyektif saka sawijining ihwal budaya kang ora dikarepake lan ora disadari dening masyarakat.

Fungsi kang sepisan ana fungsi *manifes* kang ana sajrone seni bantengan, yaiku: 1) hiburan tumrap warga, 2) sarana nguri-uri kabudayan Jawa, 3) sarana pendhidhikan, lan 4) nuwuhake rasa guyub rukun antar sasama. Mula, rasa kerukunan sing diwangun bisa nglancaraké adicara sajrone

pagelaran Bantengan. Fungsi kang kelo ana fungsi *laten* sajrone seni bantengan iki, kayata: 1) nuwuhake wong Judi, 2) nuwuhake wong kang ngombe (omben), lan 3) nuwuhake wong tawuran. Tumindak kang nyimpang iku ndadekake para penonton kamiweden anggone nekani utawa deleng pagelaran seni bantengan. Sakabehe paraga lan penonton ngarepake yen pagelaran seni bantengan iki bisa aman ora ana tumindak-tumindak kang ngrugekake kabeh luwih-luwih bisa ngrusak kaendhane kesenian tradhisional Jawa Timur.

DUDUTAN

Saka andharan data kang wus diandharake ing bab-bab sadurunge mula bisa didudut yen seni bantengan dipengeti saben acara-acara tartamtu. Seni bantengan dianakake ing panggonan kang tinarbuka mligine ing Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto. Mula bukane seni bantengan saka seni silat/olah kanuragan bela dhiri. Nalika kuwi, ana pawongan saka Claket, Mojokerto kuwi nemokake bathang banteng kang gumlethak ing pinggiran kali pinggire alas. Mula, bathang tengkorake kanggo njangkepi seni bantengan. Kesenian minangka budaya bangsa kang kudu dilestarekake amarga mengkone mesthi dadi warisan kanggo para mudha. anak Dheweke uga weruh yen para leluhur yakuwi bangsa kang kreatif, nduweni budaya lan nduweni kapedulin kang dhuwur tumrap budayane amrihe bisa ngrembaka ing tembe.

PRAMAYOGA

Sajrone ngleksanakake kesenian tradhisional mligine seni bantengan sarta tata cara urip kang unik lan khas perlu dijaga lan diuri-uri, saengga bisa narek kawigatene masyarakat.

Seni bantengan iki sawijining budaya kang perlu dilestarekake lan dijaga supaya kesenian tradhisional ora musna utawa ilang, sakabehane kuwi kudu bisa disengkuyung kanthi apik. Mula saka kuwi, kudu ana kesadharane saka masyarakat panyengkuyunge mligine masyarakat Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto.

Panulis luwih ngandharake ngenani makna simbolik sajrone seni bantengan. Panulis duwe kekarepan supaya ana panliten kang luwih apik lan

sampurna sarta luwih jembar andharane lan luwih gamblang kajiane.

Panliti menehi saran, yaiku: (1) Usaha inventarisasi lan dhokumentasi kabudayan tradhisional ing wilayah Kabupaten Kediri lan Kabupaten Mojokerto saengga bisa ngrembaka nganti saiki lan sateruse; (2) Kanggo ngelingake “Seni bantengan” minangka seni tradhisional kang nduweni teges lan fungsi kanggo masyarakat sakupenge nganti ing tembe.

KAPUSTAKAN

- Arikunto, Suharsimi. 2006. *Prosedur Penelitian Suatu Pendekatan Praktik*. Jakarta: PT Rineka Cipta.
- Bakker SJ, JWM. 1990. *Filsafat Kebudayaan-sebuah kata pengantar*. Jakarta: Kanisius.
- Endraswara, Suwardi. 2006. *Metode, Teori, Teknik Penelitian Kebudayaan*. Yogyakarta: Pustaka Widyatama.
- Kaplan, David & Maners, Albert. A. 2002. *Teori Budaya*. Terjemahan Landung Simatupang. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.
- Koentjaraningrat. 1980. *Pengantar Antropologi Budaya*. Jakarta: Rineka Cipta.
- _____. 1990. *Masyarakat Jawa*. Jakarta: Rineka Cipta.
- _____. 2003. *Kesenian Masyarakat Jawa*. Jakarta: Rineka Cipta.
- _____. 2004. *Pengantar Antropologi I*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Kusbandrijo. 2007. *Menggali Filsafat dan Budaya Jawa*. Jakarta: Prestasi Pustaka.
- Heraty, Toety. 2013. *Aku Dalam Budaya-Telaah Teori & Metodologi Filsafat Jawa*. Jakarta: PT Gramedia Pustaka Utama.
- Maran, Rafael Raga. 2000. *Manusia & Kebudayaan – Dalam Perspektif Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta: Rineka Cipta.
- Moleong, Lexy J. 2011. *Metodelogi Penelitian Kualitatif*. Bandung: Remaja Rosdakarya.
- Saryono, Djoko. 2011. *Sosok Nilai Budaya Jawa Rekontruksi Normatif Idealis*. Malang: Aditya Media Publishing.
- Soedarsono. 1983. *Seni Pertunjukan Indonesia di Era Globalisasi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metodologi Penelitian Kebudayaan*. Surabaya: Citra Wacana.
- Sugiyono. 2008. *Metode Penelitian Kuantitatif, Kualitatif, dan R & D*. Bandung: Alfabeta.
- Suwarni & Widayati. 2011. *Dasar-Dasar Upacara Adat Jawa*. Surabaya: Bintang.
- Teeuw, A.: 1988. *Sastra dan Ilmu Sastra Pengantar Teori Sastra*. Jakarta: Pustaka Jaya
- Yusuf. 2012. *Pesan, Tanda, Makna, dan Fungsinya: Menenal Konsep Semiotik*. Jakarta: Jala Sutra.

WEB:

- [http://antropologi-semiotik/definisi-Pengertian Antropologi, Objek, Tujuan, dan Cabang ilmu Antropologi-ILMU. html.](http://antropologi-semiotik/definisi-Pengertian-Antropologi,Objek,Tujuan,danCabangilmuAntropologi-ILMU.html)
- [http://baltyra.com//cok-bakal-sebuah-kesederhanaan-penuh-makna.html.](http://baltyra.com//cok-bakal-sebuah-kesederhanaan-penuh-makna.html)
- [http://carapedia.com/pengertian_definisi_kesenian_menurut_para_ahli_info491.Html.](http://carapedia.com/pengertian_definisi_kesenian_menurut_para_ahli_info491.Html)
- [http:// daniswara\cok_bakal/2012.html.](http://daniswara.cok_bakal/2012.html)
- [http://kembang_setaman\makna_kembang_setaman/daniswara/2012.html.](http://kembang_setaman\makna_kembang_setaman/daniswara/2012.html)
- [http://kembang_telon/ daniswara2012.html.](http://kembang_telon/daniswara2012.html)
- [http://kemenyan. Aufrida Wismi Warastri.co.nr/](http://kemenyan.AufridaWismiWarastri.co.nr/)

http://minyak_japaron/arti_dan_fungsi_minyak_japaron.html.

http://nota_guru_pelatih.blogspot.com/2012/04/konsep-masyarakat-keperluan_mengkaji.html.

<http://nugroho\makna-dari-simbol-jenang-abang.html>.

http://ratna.com//pengertian_simbolik.html.

http://Tiknan_Tasmaun.com_pengertian_pitik_Jawa.html.

<http://wisnuwardhanapls.blogspot.com/2012/08/konsep-filsafat.html>.

